

Capitolul I. Existența persoanei fizice

Secțiunea 1. Preliminarii

§1. Noțiunea și definirea persoanei fizice

Datele biologice ne oferă trei ordini ale vieții: vegetalul, animalul și umanul. Dar numai oamenilor le este recunoscută calitatea de *subiect de drept*, calitatea de *persoane*. Așadar, persoanele sau ființele umane sunt subiecte de drept (expresia echivalentă a *persoanei* este subiect de drept). „Destinatarul oricărui drept – scria Ihering – este omul pentru că orice drept corespunde cu un interes al omului”.

Subiect de drept civil este persoana care participă individual sau colectiv la raporturile juridice civile; ea este titulară de drepturi și obligații civile. Persoana este motorul vieții juridice. Persoana fizică este – așa cum stabilește noul Cod civil în art. 25 alin. (2) – „omul, privit individual, ca titular de drepturi și de obligații civile”.

Subiectele dreptului civil se împart în două mari categorii, și anume: persoanele fizice și persoanele juridice. În adevăr, dreptul civil recunoaște ca subiect de drept pe fiecare individ (ca persoană fizică), dar, de asemenea, recunoaște această calitate și anumitor grupări (societăți comerciale, asociații, sindicate etc.). Există astfel în lumea juridică cele două categorii de persoane pe care le-am enunțat: persoana fizică și persoana juridică.

1.1. Persoană, personaj și personalitate

În înțelesul curent persoana este un individ al speciei umane, omul considerat prin totalitatea însușirilor sale fizice și psihice. S-a spus – într-o conotație astăzi depășită – că dreptul, în general, nu studiază persoana omenească în toată integritatea sa; el nu-i consideră pe oameni decât din punctul de vedere al rolului pe care îl joacă în societate. Știința dreptului nu se ocupă de persoane decât numai cu privire la reglementarea raporturilor reciproce infinite de variate ce se nasc între ele¹. Aceasta era concepția clasică care se ocupa de individ numai fragmentar: numele, domiciliul, actele de stare civilă. Astăzi însă dreptul civil studiază corpul uman, organele și țesuturile detașate de el și chiar durerea fizică sau psihică.

Cuvântul *persoană* (etimologic derivă din latinescul *persona* care înseamnă masca actorului antic) exprimă această viziune, și anume că pentru drept – într-o alegorie – oamenii sunt priviți ca actori ai vieții sociale. De la acest cuvânt derivă termenul de *personalitate* care îi permite fiecărui om să participe deplin la demnitatea umană și să

¹ C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Ed. All, București, 1996, p. 133.

acceadă prin puterea spiritului său la cunoașterea științifică a naturii; personalitatea este cea care permite reunirea corpului și a spiritului¹.

Persoana nu se confundă cu *personajul*. Personajele, bunăoară, sunt persoanele care figurează într-o operă literară, artistică, cinematografică sau plastică. Uneori este denumit personaj și acela care deține o funcție importantă în viața publică². *Personalitatea*³ (fr. *personnalité*, germ. *Personalität*) în limbajul comun desemnează ceea ce este propriu, caracteristic, fiecărei persoane și o distinge ca individualitate; se folosește însă și în sensul de mari oameni de știință sau de conducători renumiți. Așa cum vom vedea, termenul se regăsește și în *drepturile personalității*, pentru a desemna acele drepturi inerente persoanei umane (înnăscute și inalienabile) pentru ocrotirea intereselor sale primordiale⁴. Noțiunea de personalitate este multisemantică și polimorfă; putem vorbi, deci, de *personalitate fizică*, *personalitate afectivă*, *personalitate socială* și *personalitate economică*.

Trebuie subliniat că atunci când folosim cuvântul *persoană* singular – în limbajul juridic curent – ne vom referi în primul rând la persoana fizică⁵.

1.2. Persoana fizică – subiect de drept

Orice ființă umană este subiect de drept. Noțiunea de subiect de drept a suferit de-a lungul istoriei modificări semnificative dacă avem în vedere că în societatea romană nu oricărui om i se recunoștea această calitate. Astfel, pentru ca cineva să poată participa la un raport juridic (deci să fie o „persoană”) trebuia să aibă capacitate juridică, adică aptitudinea generală și abstractă de a avea drepturi și obligații. Or, în dreptul roman, capacitatea nu era o calitate cu care omul se năștea; bunăoară, sclavii nu erau subiecte de drept, fiind socotiți lucruri (*res*) sau unelte grătore (*instrumenta vocalia*)⁶. La Roma, deși sclavul era un obiect al dreptului, natura sa umană nu era cu totul ignorată. Bunăoară, atunci când își revendica libertatea, sclavul dispunea de un

¹ A. SUPIOT, *Homo Juridicus. Eseu despre funcția antropologică a dreptului*, Imagine și prefață de M.D. Bob, Ed. Rosetti Educațional, București, 2011, p. 65.

² *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, București, 1984, p. 680.

³ Etimologie: lat. *personalitas*, derivă de la *personalis*, adică personal.

⁴ G. CORNU, Association HENRI CAPITANT, *Vocabulaire juridique*, PUF, coll. Quadriga, 2004, p. 667.

⁵ Denumirea de *persoană fizică* pentru subiectele individuale este destul de nepotrivită; în orice caz, această denumire s-a impus probabil pentru că ele există în realitatea materială înconjurătoare. Subiectele colective poartă numele de *persoane juridice*, având în vedere, probabil, că ele nu există ca persoane în lumea înconjurătoare ci, în concepția juridică, întregul colectiv este privit ca unic subiect de drept (M. MUREȘAN, A. BOAR, Ș. DIACONESCU, *Drept civil. Persoanele*, Ed. Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2000, p. 5, 6). În dreptul francez pentru persoana fizică se întrebuițează expresia *personne physique*, iar pentru persoana juridică se folosește de obicei expresia de *personne morale*; în dreptul german persoana fizică este denumită *natürliche Personen*, iar persoana juridică, *juristische Personen*; în dreptul englez se distinge între *natural person* și *artificial person* sau *conventional person*; în dreptul spaniol se distinge între *personas naturales* și *personas jurídicas*. S-a sugerat (nu însă *de lege ferenda*) folosirea altor expresii: pentru persoana fizică, „subiect de drept”, iar pentru persoana juridică, „subiect artificial de drept” (E. LUPAN, *Drept civil. Persoana fizică*, Ed. Lumina Lex, București, 1999, p. 10).

⁶ VL. HANGA, *Drept privat roman*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p. 97.

reprezentant însărcinat să-i apere interesele în justiție; tot astfel, în epoca împăratului Claudius, uciderea unui sclav nevinovat era sancționată.

Oricum, este meritul dreptului roman de a fi făcut distincția fundamentală între *personae* și *res*. Aceste două noțiuni servesc ca mijloace de ancorare în drept, iar evoluția ulterioară a Romei este marcată de apariția noțiunii de persoană umană în sensul modern al cuvântului, pornind de la tradiția creștină¹. Creștinismul, deși a relevat și a exaltat importanța sufletului, a stabilit totodată și legătura dintre conceptul de persoană și cel de conștiință morală. Cum spunea M. Mauss, conceptul nostru de persoană umană este încă în mod fundamental conceptul creștin; el se află în special la originea principiului demnității².

Totuși, dreptul persoanelor a fost dominat, o perioadă îndelungată, de inegalitate și dependență. Sclavia negrilor a fost abolită abia la mijlocul secolului al XIX-lea; ei, de asemenea nu erau considerați subiecți de drept decât în anumite condiții³. Prohibirea sclavajului este astăzi, internațională: „Nimeni nu va fi ținut în sclavie sau în robie; sclavia și comerțul cu sclavi sunt interzise sub orice formă” (Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948).

O altă privare de a fi subiect de drept și care a fost abolită și ea la jumătatea secolului al XIX-lea a fost *moartea civilă* (*capitis deminutio*). Ea rezulta, de regulă, dintr-o condamnare penală (închisoare pe viață) sau, în mod voluntar, din *professio religiosa*. Morții civili, ființe vii, erau moarte pentru lume; nu mai erau subiecți de drept. Cel condamnat la muncă silnică sau cel care îmbrățișa viața monahală era considerat mort și, drept urmare, i se deschidea succesiunea, căsătoria era desfăcută și pierdea orice drept civil sau politic⁴. Deși Codul Napoleon conținea dispoziții privind moartea civilă, legiuitorul român de la 1864 nu le-a mai preluat. Astfel, moartea naturală rămâne singura cauză de încetare a personalității⁵.

¹ Distincția dintre persoana umană și lucru a fost mult timp unul dintre stâlpii civilizației; ea a eliberat omul de sclavie și pe ea se întemeiază demnitatea persoanei. Dintre toate pericolele, cel mai vătămător și care amenință umanitatea este acela că oamenii nu mai cred în ei, nu mai cred că sunt oameni și că trebuie să fie respectați. Dacă omul acceptă să fie transformat în lucru, nu va mai exista speranță, iar sfârșitul speranței înseamnă sfârșitul civilizației (PH. MALAURIE, L. AYNÈS, *Droit civil. Introduction générale*, édition 1994/1995, Cujas, p. 57).

² A se vedea A. SUPLOT, *op. cit.*, p. 64.

³ Expansiunea colonială a readus cu sine sclavia în coloniile din America (*Codul negru*, editat la 16 martie 1685). Bonaparte va menține Codul negru, iar sclavia va fi definitiv abolită în Franța prin Decretul din 27 apr. 1848 (TH. GARÉ, *Le droit des personnes*, Dalloz, 2003, p. 3). Codul civil austriac promulgat la 1 ianuarie 1812 stabilea că „Orice om are drepturi înnăscute, ce izvorăsc din însăși firea lucrurilor și care-l fac să fie considerat persoană. Sclavia sau robia și exercițiul oricărei puteri ce se referă la acestea nu sunt tolerate”. La noi dezrobirea a avut loc în Moldova la 1855, iar în Țara Românească un an mai târziu, în 1856.

⁴ GAUJUS, *Instituțiunile*, traducere A.N. POPESCU, Ed. Academiei, București, 1982, p. 69-72. Inovația timpurilor moderne nu este mai puțin funestă: a existat posibilitatea de a fi „condamnat la moarte a doua oară” prin arderea cărților, îndepărtarea numelui din manualele școlare, demolarea monumentelor, rebotezarea străzilor etc.

⁵ Un caz interesant de moarte civilă (și chiar de moarte) a fost descoperit la triburile primitive: un individ conștient de a fi obiectul unui blestem (vrăji) este profund convins – în virtutea tradițiilor grupului său – că este condamnat, iar rudele și prietenii împărtășesc această certitudine. Din acea clipă comunitatea se dezice de el, comportându-se față de el ca și cum ar fi mort; i se celebrează riturile sacre. Privat mai întâi în mod brutal de toate legăturile sale familia-

Trebuie subliniat că evoluția dreptului persoanelor a fost profund influențată în secolul al XX-lea de curentele filozofice, sociologice, psihologice și psihanalitice, care au îmbogățit conceptele de persoană fizică și persoană juridică. Un salt cu adevărat semnificativ a avut loc prin Declarația Universală a Drepturilor Omului, când individului abstract i s-a opus persoana ca o realitate concretă, atât carnală, cât și spirituală. Acest reviriment a fost resimțit în abordarea persoanei fizice care tratează existența persoanei, drepturile sale și identificarea sa.

Prin subiect de drept înțelegem acela care se poate prevala de multiple prerogative și, în special, de drepturi subiective¹. Subiectul de drept nu este altceva decât persoana înfățișată în funcția sa juridică; sau, cum s-a mai spus, subiectul. S-a mai învederat că sintagma *subiect de drept*² desemnează în egală măsură atât participantul la raporturile juridice – titularul de drepturi și obligații – cât și *vocația* unui atare titular de a participa la asemenea raporturi, concretizată în aptitudinea de a-și pune în valoare drepturile și obligațiile ce-i sunt recunoscute, respectiv impuse³. Individul uman nu este în mod necesar subiect de drept; el devine astfel numai dacă dreptul pozitiv îi atribuie această calitate⁴.

În doctrină, datorită dezvoltării științelor (în special a celor biomedicale), s-a ridicat întrebarea dacă *specia umană* poate fi calificată persoană morală și, deci, subiect de drept, prin specie umană înțelegându-se entitatea abstractă care regroupează ansamblul ființelor umane vii și cele care se vor naște. Desigur, pare curios ca, pe de o parte, să se protejeze specia umană în fața experimentelor genetice și, de altă parte, să se facă din ea subiect de drept. De aceea, a face din specia umană o persoană întâlnește obstacole de ordin practic, deși conceptul de subiect de drept nu pare a nu admite

le și sociale, individul cedează în fața acestei terori. Deci „din om viu, subiect de drepturi și îndatoriri, gruparea îl proclamă mort, obiect de temeri și de interdicții. *Integritatea fizică nu rezistă în fața dizolvării personalității sociale*” (C. LÉVI-STRAUSS, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978, p. 198). Pentru o introducere în antropologia juridică, a se vedea J. VANDERLINDEN, *Anthropologie juridique*, Connaissance du droit, Dalloz, 1996, p. 5-35; A. SUPLOT, *op. cit.*

În concepția lui SCHOPENHAUER „sociabilitatea face parte din înclinațiile periculoase, chiar nefaste, deoarece ne pune în contact cu ființe ce au adeseori o morală dubioasă, un intelect obtuz sau deformat” (A. SCHOPENHAUER, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, Ed. Saeculum I.O., București, 1999, p. 67; sau un alt cugetător spunea că liniștea sufletească este mereu amenințată de orice tovărășie și ea nu se poate păstra fără o cantitate importantă de singurătate.

¹ „Subiect de drept este orice persoană căreia i se conferă personalitate juridică” (M. DOUCHY-OUDET, *Droit civil. Introduction. Personnes. Famille*, Dalloz, 2006, p. 141).

² Noul Cod civil stabilește în art. 25 alin. (1) că: „subiectele de drept civil sunt persoanele fizice și persoanele juridice”.

³ M.N. COSTIN, *Marile instituții ale dreptului civil român*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 9. Este interesant de amintit că în literatura juridică sovietică se folosea termenul de *cetățean* pentru a desemna omul privit individual ca subiect de drept (S.N. BRATUS, *Subiectele dreptului civil*, E.S.P.L.A., București, 1963, p. 42).

⁴ În dreptul musulman omul este subiect al legii (*mahkūmi lahu, alayki*). Explicația rezidă în efectul pactului primordial, etern, prin care fiii lui Adam au promis supunere lui Dumnezeu care, în schimb, ar fi creat lumea pentru folosul lor. Orice persoană este, deci, izvor de drept. Ea este înzestrată cu calitatea numită *dhimma*. Ea înseamnă în același timp capacitate în sens larg și personalitate, aptitudinea de a dobândi drepturi (L. MILLIOT, FR.P. BLANC, *Introduction à l'étude du droit musulman*, 2-e édition, Dalloz, 2001, p. 207).

o extensie a sa și asupra speciei umane, dar în anumite condiții¹. Pentru alți autori specia umană este un obiect al dreptului, respectiv un *lucru comun*².

În ce privește *natura juridică* a persoanei fizice, chestiunea este simplă: întreaga doctrină admite că persoanele fizice sunt ființe umane. Aceasta este definiția lor și, de asemenea, aceasta este natura lor juridică.

1.3. Individualism și socializare

Există, fără îndoială, în orice om care trăiește în societate *ființa individuală* și *ființa socială*. Din simplul fapt că trăim, că respirăm – de la primul strigăt până la ultimul suspin – avem sentimentul că avem drepturi, drepturi înnașcute în ființa noastră și simțim că orice ființă umană are în mod natural aceleași drepturi. Dar, de altă parte, noi încercăm sentimentul că fiecare este unic și că suntem diferiți; că situația noastră este particulară, condiția noastră singulară: fiecare după vârsta sa, după sexul său, familia, originea sa, naționalitatea, profesia, religia sa etc.³ Poate că și din această cauză limbajul uzual evită adesea cuvântul egalitate, iar atunci când este invocat este întrebuintat într-un sens vindicativ, de condamnare a discriminărilor.

Statutul juridic al persoanelor reglementat de dreptul civil reflectă această dualitate⁴. Astfel, sub anumite aspecte, toate ființele umane sunt asemănătoare. Sub alte aspecte, persoanele se diferențiază și dreptul civil atașează consecințe juridice acestor diferențe; *dreptul civil consacră o distincție civilă a persoanelor*. Bunăoară, fiecare individ se găsește într-o situație personală care se numește starea sa civilă; așadar, fiecare persoană are un atare statut civil. Pe drept cuvânt s-a afirmat: „Toți oamenii sunt egali de la natură; la fel de liberi, la fel de nobili. Dar natura a marcat între ei anumite diferențe și se poate afirma că, dacă toți sunt egali, ei nu sunt totuși identici”⁵. Nici din punct de vedere genetic oamenii nu sunt identici.

¹ Astfel, s-a spus că, în principiu, legea este cea care recunoaște expres personalitate juridică anumitor grupări, dar că există persoane morale în afara celor instituite sau recunoscute de lege. Conform teoriei realității tehnice a personalității, recunoașterea personalității implică două condiții: ca gruparea să fie organizată pentru apărarea intereselor colective distincte de interesele individuale care o compun și, totodată, să aibă o organizare de bază. Dacă prima condiție – în cazul speciei umane – este îndeplinită (deoarece specia umană este organizată pentru apărarea genomului său, și nu pentru cel al individului), în schimb, în ce privește cea de-a doua condiție, ea pare dificil de atins. În adevăr, în prezent specia umană este lipsită de o structură juridică care să impună voința proprie a ființei morale; de asemenea, ea este lipsită de reprezentanți legali. De aceea, discuția rămâne deschisă (pentru detalii, A. LEPAGE, L. MARINO, CH. BIGOT, *Droits de la personnalité. Panorama 2004-2005*, Recueil Dalloz, 2005, p. 864-878).

² B. MATHIEU, *Génome humain et droits fondamentaux*, Economica, PUAM, 2000, p. 93.

³ Există o ambivalență între noțiunile de individ, subiect și persoană: *individul* este în același timp unic și asemănător; *subiectul* este simultan suveran și aservit; *persoana* este deopotrivă carne și spirit (A. SUPLOT, *op. cit.*, p. 70).

⁴ Unii autori au arătat că în concepția dreptului civil persoana civilă este, pe de o parte, un personaj abstract, o ființă înzestrată cu o aptitudine, de altă parte, persoana este înțeleasă în mod concret (corp și suflet) și îi consacră pentru aceasta drepturile patrimoniale (G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 8 édition, Montchrestien, 1997, p. 164).

⁵ G. CORNU, *op. cit.*, p. 158. La populația *Wolof* din Senegal copilul născut nu este pe deplin o ființă umană. El trebuie să fie recunoscut ca membru al unui grup pentru a fi identificat și apoi socializat. La ieșirea din casa de naștere (a 8-a zi) mama, o soră sau moașa îl prezintă pe noul născut comunității, în prezența capului familiei. Copilul primește numele său de onoare (*sant*)

După părerea unor autori, *condițiile juridice ale persoanei* sunt: existența persoanei, capacitatea persoanei și drepturile persoanei (drepturi patrimoniale și drepturi extrapatrimoniale)¹.

1.4. Ființa umană și personalitatea juridică²

Personalitatea juridică este inerentă ființei umane. Ea este atribuită, fără excepție, omului de la naștere și este păstrată până la moarte³. Personalitatea juridică este o aptitudine, o virtualitate a ființei umane. Potențial, ea există în fiecare individ; este vocația de a fi titular activ sau pasiv de drepturi subiective. Apoi, ea este de o generalitate absolută și permanentă. Toate ființele umane au dreptul la personalitate juridică. „Fiecare are dreptul să i se recunoască personalitatea sa juridică oriunde s-ar afla” (Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, art. 6)⁴.

Din aproape în aproape, putem defini *personalitatea juridică* ca fiind aptitudinea generală și abstractă de a fi titular activ sau pasiv de drepturi subiective⁵; altfel spus, ea este vocația de a participa la viața juridică (a fi proprietar, creditor, a încheia o căsătorie, a vota la alegerile politice, a plăti impozite, a suporta o servitute de trecere

împreună cu legăturile de rudenie. Din acest moment copilul este înscris pe trei axe diferențiate: spațiu, timp și societate. *Axa spațiu* înscrie copilul în familie, apoi în comunitățile rezidențiale și politice. *Axa timpului* se caracterizează printr-o aprofundare a generațiilor, prin apartenența sa la ascendenți; această axă este structurată biliniar: pe de o parte *men* (matriliniar restrâns) și *xet* (matriliniar maxim asociat unei comunități de origine a mamei), și de altă parte, *genyo* (patriliniar minimal) și *gin* (patriliniar maximal). În sfârșit, *axa socializării* presupune trecerea individului prin etape succesive, care sunt absolut necesare uceniciei și inițierii lui în viață. Când va fi socotit pregătit tatăl lui îi va propune o căsătorie (dar el poate alege și singur) care va face din el succesiv un *borom seyt* (responsabil al soției), un *borom dieul* (responsabil al familiei conjugale dispunând de un grînar propriu), un *borom ndiebat* (responsabil al unei familii lărgite sau poligame). Dar consacrarea va fi atunci când el devine *borom keur* (stăpân și responsabil al tuturor persoanelor din aceeași familie), singurul autorizat să angajeze această comunitate extinsă în relațiile cu exteriorul. Parcursul său nu este încă terminat pentru că îi rămâne încă să devină *mam* (bunic) și *mamat* (decan sau patriarh), ca și bunicul său. Recompenza finală este aceea de a fi integrat după moartea sa în grupul *tyosan*-ilor, strămoșii fondatori, în calitate de *rab*, care, reîncarnându-se, va asigura cercul socializării, menținând *bax i mam*-ul, binele și cutumele strămoșilor (a se vedea E. LE ROY, *Les Africains et l'Institution de la Justice. Entre mimétismes et métissages*, Dalloz, 2004, p. 231-233).

¹ TH. GARÉ, *op. cit.*, p. 13-21. Acest autor include în rândul drepturilor persoanei, alături de drepturile patrimoniale și extrapatrimoniale, și acțiunea în justiție, dreptul persoanei de a acționa în justiție; este un drept de natură procesuală.

² O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Observații privind persoana fizică și personalitatea juridică*, în P.R. nr. 4/2005, p. 180-189; I. REGHINI, *Persoana fizică*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, *Introducere în dreptul civil*, vol. I, Ed. Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2004, p. 117.

³ „Viața umană este singura condiție a personalității”, Ș. DIACONESCU, *Droit civil. Personnes-Famille, Incapacités-Biens, Obligation-Suretés*, Tome I, 29-e édition, L.G.D.J., 2003, p. 45.

⁴ Personalitatea juridică, recunoscută pretutindeni tuturor ființelor umane prin Declarația Universală a Drepturilor Omului, este, s-a spus, precum o filă albă pe care omul este îndatorat să pună amprenta spiritului său. Personalitatea juridică nu este, așadar, decât un mijloc pe care legea îl garantează fiecăruia cu scopul ca acesta să-și poată defini personalitatea proprie, cea care îl va individualiza în ochii contemporanilor și ai generațiilor următoare (A. SUPIOT, *Homo Juridicus*, *op. cit.*, p. 65-66).

⁵ În același sens, a se vedea P. COURBE, *Droit civil. Les personnes, la famille, les incapacités*, 5-e édition, Dalloz, p. 3.

etc.) sau aptitudinea de a deveni subiect de drept. Ea înglobează drepturi publice și drepturi private (în primul rând, civile).

Unii autori consideră că personalitatea este un bun și că în dreptul personalității persoana umană nu este subiect, deoarece ea constituie chiar așezământul prerogativelor juridice luate în considerare; că noțiunea de personalitate induce prin ea însăși calificativul de „bun” care îi este inerent; „nu există bun mai rar și mai prețios decât personalitatea deoarece ea nu există decât într-un singur exemplar și se împotrivesc oricărei fungibilități”¹. Dar, în afara elementelor care formează personalitatea, persoana umană nu este un bun. De aceea, puterile pe care le exercită subiectul asupra unei părți din el însuși care nu reprezintă personalitatea sa nu țin de dreptul subiectiv, ci de *libertate*; subiectul atunci când acționează asupra personalității sale exercită un drept subiectiv pentru că acționează asupra unui bun².

O precizare este necesară: personalitatea juridică nu asigură în mod concret tuturor satisfacția efectivă a acelorași avantaje economice și a acelorași poziții sociale; deci, nu orice individ (subiect de drept) va fi în fapt proprietar, creditor, căsătorit etc. și nu oricare va trebui să suporte o servitute de trecere etc., ci el va putea *eventual* să dețină aceste prerogative sau să fie supus la obligații³. Trebuie să ne păzim de a confunda personalitatea juridică cu capacitatea juridică.

Personalitatea juridică este legată direct de *corpul omului*, și nu de conștiința sau voința sa. De aceea, copilul de vârstă fragedă sau alienatul mintal sunt juridic persoane, în ciuda imaturității sau deficiențelor lor psihice; ei sunt asimilați sub acest aspect cu adultul care are o judecată deplină. Personalitatea este atribuită ca o prerogativă de ordine publică, independent de voința individuală; nimeni nu poate renunța la personalitatea sa; ea nu poate fi îngrădită și nici nu se divide. Fiind consacrată omului, personalitatea juridică nu este subordonată decât unei singure condiții: *ca ființa umană să se nască vie*⁴. Dar și persoanele juridice au personalitate juridică⁵.

Ca urmare a dobândirii personalității juridice, orice persoană este titulară de drepturi publice și private, patrimoniale sau extrapatrimoniale. Mai mult, recunoașterea personalității a făcut posibilă afirmarea drepturilor omului, a acestor drepturi-libertăți care constituie fundamentul *drepturilor personalității* (Declarația Universală a Drepturilor Omului votată în 1948 de Adunarea generală a Națiunilor Unite și Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale adoptată în 1950, amendată de Protocolul nr. 11, însoțită de Protocolul adițional și Protocoalele nr. 4, 6 și 7 din 1 noiembrie 1998, ratificate de țara noastră prin Legea nr. 30/1994)⁶.

¹ FR. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *Manuel de droit des personnes*, PUF, Paris, 2006, p. 219.

² *Ibidem*. Acești autori mai susțin că bunurile constitutive ale personalității sunt *bunuri înnăscute*. Aceste bunuri și drepturile cărora le sunt obiect, spun ei, se dobândesc *de plin drept* odată cu apariția personalității juridice.

³ B. STARCK, H. ROLAND, L. BOYER, *Introduction au droit*, quatrième édition, Litec, Paris, 1996, p. 325.

⁴ Pentru dobândirea și pierderea personalității, a se vedea M. DOUCHY-LOUDOT, *op. cit.*, p. 143-146; PH. BIHR, *Droit civil général*, 16-e édition, Dalloz, 2006, p. 42.

⁵ În dreptul francez personalitatea juridică a persoanelor morale ia numele de *personalitate morală*.

⁶ Cu oarecare amărăciune s-a spus că „este paradoxal că, în timp ce societatea noastră protejează din ce în ce mai viguros drepturile personalității, se respectă din ce în ce mai puțin

Aceste câteva idei, cu totul generale (subliniate de noi în cursul de *Persoane* din anul 2003, dar și în cel din 2007)¹, ne îndreptățesc să observăm o lipsă nejustificată a acestei noțiuni în doctrina și legislația noastră civilistă². Or, pe fondul expansiunii drepturilor omului, a convențiilor și tratatelor care operează curent cu ea, s-ar impune o reabilitare și chiar o dezvoltare a acestei instituții³. Legiuitorul va trebui să țină seama de această realitate⁴. Recent însă unii autori folosesc această noțiune; un asemenea demers este riguros științific și benefic doctrinei noastre⁵.

1.5. Persoana fizică și capacitatea juridică

În noul Cod civil, capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu a persoanei fizice sunt reglementate în Titlul II, „Persoana fizică”, Capitolul I, „Capacitatea civilă a persoanei fizice” (art. 34-48).

Foarte general, capacitatea juridică este aptitudinea de a deveni titular de drepturi și obligații și de a le exercita.

Capacitatea civilă este o parte a capacității juridice care constă în aptitudinea persoanei de a-și exercita drepturile civile și de a-și asuma obligații civile, prin încheierea de acte juridice. „Capacitatea civilă este recunoscută tuturor persoanelor” [art. 28 alin. (1) C. civ.].

Calitatea de subiect de drept a persoanelor fizice și juridice se exprimă în capacitatea⁶ lor civilă. Ea se împarte în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu.

Fără a intra în detalii (pentru că aceste categorii le vom dezvolta în capitolele următoare) reținem: *capacitatea de folosință* este aptitudinea generală și abstractă a

fundamentele sale: *viața* (avortul a devenit licit, donațiile de organe și țesuturi, studiul embrionilor și, poate mâine, clonarea), *moartea* (eutanasia)”; a se vedea PH. MALAURIE, L. AYNÈS, *Les personnes. Les incapacités*, Defrénois, 2004, p. 89.

¹ A se vedea O. UNGUREANU, C. JUGASTRU, *Drept civil. Persoanele*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 21-23; *idem*, *Drept civil. Persoanele*, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 9-12.

² De exemplu, Codul civil al provinciei Quebec în primul său articol stabilește că „Orice ființă umană are personalitate juridică; ea are deplina folosință a drepturilor civile” (BAUDOUIN-RENAUD, *Code civil*, Quebec, 1996-1997, p. 3); sau Codul civil spaniol în art. 29 statuează că „Nașterea determină personalitatea” (*Código civil*, Aranzadi editorial, 2001, p. 70). Se face referire la personalitatea civilă.

³ La această opinie au achiesat și alți autori (I. REGHINI, *op. cit.*, p. 125), chiar dacă adoptarea ei duce la o lipsă de acuratețe a exprimării, de pildă, „personalitatea persoanei fizice” sau „personalitatea juridică a persoanei fizice”.

⁴ În doctrina noastră s-a învederat că „personalitatea juridică reprezintă aptitudinea de a fi subiect de drept, deci aptitudinea de a fi titular de drepturi și obligații”. Pe drept cuvânt, autorul subliniază că personalitatea (capacitatea) juridică nu trebuie confundată cu noțiunea de persoană juridică. Autorul însă pune semnul egalității între personalitatea juridică și noțiunile de capacitate juridică sau capacitate de drept (G. BOROI, *Drept civil. Partea generală. Persoane*, Ed. All Beck, București, 2001, p. 355). Alți autori pun semnul egalității între personalitatea juridică și capacitatea de folosință. În orice caz, noul Cod civil nu consacră noțiunea de personalitate juridică decât pentru persoana juridică.

⁵ E. CHELARU, *Drept civil. Persoanele*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 3; *idem*, *Drept civil. Persoanele în reglementarea noului Cod civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 3 și urm.; C.T. UNGUREANU, *Manual de drept civil. Partea generală. Persoanele*, Ed. Hamangiu, București, 2011, p. 68.

⁶ Etimologie: lat. *capacitas*, derivat din *capax*: abil, capabil.

unei persoane de a avea drepturi și obligații civile¹, iar *capacitatea de exercițiu* este aptitudinea de a dobândi și de a-și asuma obligații civile concrete, prin încheierea de acte juridice proprii².

Din cele ce preced, este evident că între capacitatea juridică și personalitatea juridică există mai multe puncte comune; deși, uneori, distincția este subtilă, ele totuși nu se confundă³. Astfel, în timp ce personalitatea juridică este o aptitudine generală de a participa la viața juridică, capacitatea precizează pentru *fiecare* persoană condițiile acestei participări. Bunăoară, capacitatea deplină este recunoscută, în principiu, tuturor persoanelor majore și le abilitază să dobândească și să exercite toate drepturile lor civile.

Apoi, personalitatea juridică abilitază participarea persoanei nu numai la raporturile juridice civile, ci și la raporturi juridice de altă natură, conferindu-i acesteia nu numai calitatea de subiect de drept civil, ci și pe aceea de subiect de dreptul muncii, drept administrativ, drept financiar etc.⁴

În al doilea rând, capacitatea juridică se divide în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu, diviziune care este străină personalității juridice; ea nu întreține aceleași raporturi cu fiecare dintre ele⁵.

De altă parte, noțiunile de personalitate juridică și capacitate juridică de folosință nu se suprapun. În adevăr, capacitatea de folosință presupune compartimentări; ea distinge între capacitatea politică și capacitatea civilă care sunt independente una de alta. Deci, și capacitatea de folosință este divizibilă. Personalitatea juridică este în mod obligatoriu indivizibilă.

Desigur, dezvoltându-se în același plan, ele se întâlnesc în mod necesar. De pildă, absența personalității juridice s-ar defini ca o incapacitate generală de folosință, ceea ce ar fi de neconceput. De altă parte, incapacitățile speciale de folosință constituie atingeri aduse personalității juridice⁶. Dar personalitatea juridică există chiar și în absența capacității de exercițiu.

1.6. Persoana fizică și persoana juridică

După cum arătam, noul Cod civil, într-o formulare concisă, definește persoana fizică în următorii termeni: „Persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și obligații civile” [art. 25 alin. (2)].

¹ Sintagma „capacitate de folosință” a fost criticată, deoarece ea pare să evoce ideea folosirii sau a exercitării drepturilor subiective (M.N. COSTIN, *op. cit.*, vol. II, p. 46; I. REGHINI, în *op. cit.*, p. 124).

² În dreptul musulman este percepută sub un dublu aspect: a) capacitatea de a dobândi drepturi și de a-și asuma obligații (*al liyat al-nudjeb*); b) capacitatea de a exercita și de a executa obligații (*ah liyat al-adă*). S-a spus că nu trebuie să se vadă în această distincție o replică a celei făcute de occidentali între capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu. În realitate, numai capacitatea de a acționa, adică de a încheia acte juridice, îi interesează pe juriștii musulmani (L. MILLIOT, FR.P. BLANC, *op. cit.*, p. 207).

³ Pentru raportul dintre personalitate și capacitate, a se vedea FR. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *op. cit.*, p. 16-17.

⁴ E. LUPAN, *op. cit.*, p. 24.

⁵ G. CORNU, *op. cit.*, p. 165.

⁶ Pentru aceste distincții, a se vedea G. CORNU, *op. cit.*, p. 189.

Persoana juridică este definită de noul Cod civil ca fiind „orice formă de organizare care, întrunind condițiile cerute de lege, este titulară de drepturi și obligații civile” [art. 25 alin. (3)].

Dacă toate ființele umane sunt persoane, nu toate persoanele sunt ființe umane; există și persoane juridice (morale)¹. A doua categorie de subiecte de drept sunt – așa cum am subliniat – persoanele juridice. Așadar, calitatea de subiect de drept nu este monopolul persoanelor fizice privite izolat, ci ea este recunoscută și grupurilor de persoane constituite potrivit legii; ele au personalitate juridică. Persoanele juridice sunt formațiuni colective, grupuri de oameni care sunt organizate în vederea realizării unor scopuri economice, sociale, culturale etc. și care sunt recunoscute de lege². Se știe, așadar, o coexistență între persoanele fizice și persoanele juridice, dar întâietatea – în sistemul nostru de drept – o are, și așa trebuie să rămână, persoana umană, deși expansiunea persoanelor juridice este tot mai mare (uneori îngrijorătoare).

Pentru a ne forma o imagine – chiar de la început – despre aceste subiecte de drept, precizăm că, potrivit legii, pentru ca un colectiv de oameni să devină persoană juridică trebuie să îndeplinească trei condiții: a) *să aibă o organizare de sine stătătoare*, adică să exprime unitatea acestui colectiv independent de persoana fiecărui membru ce alcătuiește acel colectiv, să aibă o structură internă și organe de conducere proprii; b) *să aibă un patrimoniu propriu*, care să fie distinct atât de patrimoniile altor persoane juridice, cât și de patrimoniul persoanelor fizice membre ale colectivului alcătuit³; c) *să aibă un scop determinat și licit*, ceea ce înseamnă că activitatea pe care și-o propune spre realizare trebuie să fie în acord cu legea și interesele generale⁴.

Este necesar să observăm, și numai în treacăt, că nu trebuie admisă asimilarea persoanelor fizice cu persoanele juridice; ele nu pot fi puse pe același plan, deoarece există între ele numeroase diferențe. Aceasta pentru că, pe de o parte, unele atribute pe care legea le recunoaște persoanelor fizice nu au valoare dacă sunt aplicate persoanelor juridice (exemplu, demnitatea, viața intimă etc.). De altă parte, dacă recunoașterea personalității juridice a persoanelor juridice are un fundament utilitarist,

¹ Se susține uneori că între persoanele fizice și persoanele juridice există o categorie intermediară, cea a grupurilor de interese (G. FARGEAT, *Entre les personnes et les choses, les centres d'intérêt*, RTD civ. 2002, p. 221 și urm.).

² În dreptul francez cuvântul *persoană* desemnează la fel de bine atât o persoană fizică, cât și o persoană morală. *Persoana juridică* este „persoana titulară de drepturi și obligații și care din acest fapt are un rol în activitatea juridică. Se spune de asemenea: subiect de drept. Toate ființele umane sunt persoane juridice”. Tot în termeni de dicționar, *persoana fizică* (în opoziție cu persoanele morale) „este dotată cu personalitate juridică și căreia legea îi asigură întâietate în ordinea juridică, interzicând orice atingere a demnității sale și garantându-i respectul încă de la începutul vieții” (*Lexique des termes juridiques sous la direction de S. GUINCHARD et G. MONTAGNIER*, Dalloz, 1999, p. 392).

³ PH. BIHR, *op. cit.*, p. 41.

⁴ E. LUPAN, I. SABĂU-POP, *Tratat de drept civil român*, vol. I, *Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 93-94; GH. BELEIU, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ed. a X-a revăzută și adăugită de M. NICOLAE, P. TRUȘCĂ, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 463 și urm.; T. POP, *Drept civil român. Persoanele fizice și persoanele juridice*, Ed. Lumina Lex, București, 1994, p. 6; I. DOGARU, *Drept civil român. Tratat*, Ed. Omnia SAST, Brașov, 1998, p. 461 și urm.; C.T. UNGUREANU, *op. cit.*, p. 401 și urm.

personalitatea persoanei fizice reflectă condiția umană. În sfârșit, dacă există o pluralitate de persoane juridice, apoi conceptul de persoană fizică este profund unitar, căreia legea îi acordă demnitate și protecție. Fără a intra în amănunte, unii autori și chiar jurisprudența din alte țări susțin că o parte din drepturile personalității (reputația, de pildă) pot fi aplicate și persoanelor juridice¹.

Trebuie menționat că orice persoană fizică sau persoană juridică este titulară a unui patrimoniu care include toate drepturile și datoriile ce pot fi evaluate în bani și aparțin acesteia². Subliniem că patrimoniul este un atribut al personalității. Ca și personalitatea, patrimoniul este o eventualitate; este centrul raporturilor juridice patrimoniale. Nu există patrimoniu fără personalitate juridică: patrimoniul este emanația personalității.

1.7. Clasificarea persoanelor fizice

Persoanele fizice, la fel ca și persoanele juridice, suportă mai multe clasificări. Categoriile rezultate au nu numai o importanță pur didactică și, mai ales, una practică.

Astfel, într-o primă clasificare distingem între: a) minorii în vârstă de până la 14 ani; b) minorii între 14-18 ani; c) majorii care au împlinită vârsta de 18 ani.

Această diviziune are importanță deoarece delimitează capacitatea de exercițiu. De exemplu, minorii între 14 și 18 ani au o capacitate de exercițiu restrânsă.

O a doua clasificare deosebește între: a) persoane fizice cu cetățenie română; b) persoane fizice cu cetățenie străină; c) persoane fizice fără cetățenie (apatrizii).

Potrivit art. 27 C. civ., cetățenii străini și apatrizii sunt asimilați, în condițiile legii, cu cetățenii români, în ceea ce privește drepturile și libertățile lor civile. Asimilarea se aplică în mod corespunzător și persoanelor juridice străine.

Această clasificare prezintă importanță sub diverse aspecte. De pildă, schimbarea numelui pe cale administrativă (Ordonanța nr. 41/2003) sau dobândirea dreptului de proprietate asupra terenurilor [art. 44 alin. (2) din Constituție, Legea nr. 312/2005] ori calitatea de arendaș (art. 1836-1850 C. civ.) etc.

Într-o a treia clasificare deosebim între: a) persoane fizice cu domiciliul în România; b) persoane fizice cu domiciliul în străinătate.

Așa cum s-a subliniat, această clasificare are importanță juridică în ce privește adopția, schimbarea numelui, regimul investițiilor în țara noastră (Legea nr. 190/1999), acordarea creditelor potrivit Legii nr. 114/1996³ etc.

1.8. Absența calității de subiect de drept a animalelor

Dintr-un alt punct de vedere, ne putem întreba dacă animalele pot sau nu să fie subiecte de drept; în alte cuvinte, le putem considera persoane sau lucruri? Se pare că nicicând această întrebare nu a fost atât de actuală.

¹ A se vedea O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Dreptul la propria imagine – componentă a drepturilor personalității*, în *Dreptul* nr. 10/2010, p. 65-66.

² A se vedea și art. 31 C. civ.

³ G. BOROI, *op. cit.*, p. 310; E. CHELARU, *op. cit.*, 2008, p. 6, 7.

Animalul este un lucru animat și sensibil¹. El nu este o persoană. Există o diferență ireductibilă între om și animal, între specia umană și lumea animală. Animalul nu are personalitate juridică, el nu este subiect de drept; el nu are drepturi subiective². Cu toate acestea, s-a pus întrebarea dacă nu cumva animalele între ele practică un anumit drept³. Unii dintre cei care au studiat societățile de furnici, de viespi, de albine pretind că ele au îndatoriri supuse constrângerii, mergând până la excomunicare și pedeapsa capitală. Nu mai puțin – după cum s-a observat – înăuntrul societăților de animale din cadrul aceleiași specii lipsește practic uciderea „intenționată” a altui membru; ea există doar accidental. Mucius Scaevola a încercat să aplice legitima apărare pentru luptele dintre animale, atribuind consecințelor sancțiunea unei *actio de pauperia*⁴.

În ultimii treizeci de ani, datorită revoluției etologice, tot mai mult se vorbește despre comportamentele culturale ale animalelor, despre un „subiect” autentic ivit în animalitate. Bunăoară, s-a observat că multe animale folosesc unelte pentru a-și asigura hrana; de exemplu, cimpanzeul (din grupul Mahale) își fabrică o nua de pescuit furnici cu care scormonește în cuibul lor până ce acestea speriate ies de acolo. Cimpanzeii de pe Coasta de Fildeș și Bossou sparg nucile culese sau căzute din copac cu ajutorul unei pietre. Este cunoscut apoi cazul „pițigoilor britanici” care deschideau dopul de ceară al sticlelor cu lapte aflate pe pragurile caselor sau, mai ciudat, cazul macacilor din Koshima care spală cartofii dulci cu ambele mâini înainte de a-i mânca. Un alt comportament al acestora: aruncă în apă grâul cu nisipul ca să le separe. Unele cete de maimuțe (din Japonia centrală) se scaldau în izvoare calde și își spălau merele în zăpadă. Pare surprinzător, dar furnicile practică agricultura mult înaintea omului; este vorba despre furnicile *Atta* care cultivă un număr foarte mare de ciuperci⁵; sau vulturul african care, pentru a extrage măduva dintr-un os mare, se înalță cu el și îi dă drumul pe stânci. De altă parte, comunicarea animală este și ea deosebit de interesantă. Animalele par să schimbe informații despre ceea ce simt și ceea ce au de gând; sunetele sunt foarte variabile. În orice caz – arată etologii – ele nu se suprapun practic niciodată; altfel spus, fiecare răspunde *fără să-și întrerupă adversarul* (s.n.). Apoi, toate păsările cântătoare trebuie să-și învețe cântecul cu ajutorul unui tutore (un mascul adult din grup). Puiul care nu se conformează va dezvolta numai un precântec care nu va putea seduce femelele etc.⁶ Pe drept cuvânt – împreună

¹ Creatorul a spus ca omul să stăpânească peste peștii mării, peste păsările cerului, peste vite, peste tot pământul și peste toate târâtoarele care se mișcă pe pământ (Geneza, 1, 2, 26).

² Animalul nu poate fi subiect de drept; el nu poate beneficia de o liberalitate. Animalul nu poate fi ținut de o obligație. Dacă animalul cauzează un prejudiciu va fi responsabilă persoana care îl are în pază (P. COURBE, *op. cit.*, p. 3). Drepturile recunoscute animalelor nu reprezintă de fapt decât obligațiile omului față de acestea (I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, Ed. Sfera, Cluj-Napoca, 2008, p. 85; C.T. UNGUREANU, *op. cit.*, p. 69).

³ La începutul secolului al XX-lea un eminent jurist constata: „S-ar putea foarte bine ca noi să nu fim decât la începuturi în ceea ce privește adevăratele proporții ale prezenței dreptului în vasta lume a necuvântătoarelor” (E. PICARD, *Le Droit Pur*, Flammarion, Paris, 1920, p. 71).

⁴ VL. HANGA, *Quintus Mucius Scaevola*, în P.R., Panteon juridic, nr. 6/2003, p. 246.

⁵ D. LESTEL, *Originile animale ale culturii*, Ed. Trei, București, 2004, p. 120.

⁶ *Ibidem*, p. 158.

cu etologii – ne putem întreba: este raționalitatea noastră suficient de dezvoltată pentru a explica o raționalitate care îi este străină?

Dintr-o altă perspectivă, una din cărțile Legii perșilor, *Codul câinelui ciobănesc*, recunoștea acestui patruped agil și vigilent dreptul de a omorî o oaie și de a se hrăni din ea dacă, pentru a patra oară, stăpânul lui îi refuza hrana (există aici un regim juridic activ). O altă lege impunea animalului un regim juridic pasiv: dacă el omora o oaie, i se tăia pentru prima dată urechea stângă, a doua oară, cea dreaptă, a treia oară piciorul stâng, a patra oară piciorul drept, a cincea oară, coada. Sesizăm aici un adevărat drept penal eşalonat. Kenneth, regele Scoției (secolul al II-lea d.Cr.), edicta că scroafa care își mânca unul dintre micuți era pedepsită prin lapidare și îngropare. În Evul Mediu existau procese împotriva insectelor distrugătoare, a omizilor etc. care erau tratate ca adevărate subiecte de drept, fiind citate prin portărei și numindu-li-se apărători din oficiu. Aceste procese erau atât de tenace conduse ca și când ar fi fost vorba despre clienți umani. Aceasta presupunea – cum spunea cu atâta candoare Francisco d'Assise – dreptul aplicat de om „fraților săi, câinii, surorilor sale, rândunelele, verilor săi, insectele”¹. De fapt, în mentalitatea arhaică, animalele sunt cel mai adesea considerate ființe umane, disimulate în pielea și penele lor. Se mai susține că există o *mana* a animalelor, plantelor și a lucrurilor neanimate; prin *mana* înțelegându-se, în general, o forță supranaturală care ne înconjoară și ne pătrunde. S-a arătat (credibil sau nu) că anumite animale (de exemplu, păsările în credința malaeziană) și anumite plante posedă o *mana* foarte puternică. Omul poate reuși, uneori, printr-un plus de efort, să folosească aceste *mana* subordonându-le manei sale (de unde folosirea anumitor pietre și plante în riturile magice, și chiar pentru vindecarea anumitor boli)².

¹ E. PICARD, *op. cit.* p. 70. De altă parte, *Legea Junglei* despre care ne vorbește Kipling nu are nimic de-a face cu ceea ce evocă politicienii sau jurnaliștii de astăzi când vorbesc despre ea. Pentru ei, ea este legea celui mai tare, în care animalele mari le mănâncă pe cele mai mici înainte de a fi, la rândul lor, devorate de cele mai mari decât ele; ea înseamnă absența legii, lumea violenței. În *Cartea Junglei* Kipling ne spune că clanul lupilor și puilor de lup în care Mowgli este integrat, reprezintă imaginea familiei victoriene: o familie fericită și exemplară. Ea constituie baza esențială a societății, care permite dezvoltarea individului prin indivizii săi: „Forța clanului este Lupul, iar forța Lupului este clanul”. Familia este supusă autorității (nu puterii) tatălui și mamei Lup; copilul se supune și fiindcă este destinat să devină șef. „Legea junglei – care este cea mai veche din lume – a prevăzut aproape toate accidentele care i se pot întâmpla Poporului Junglei și acum codul său este la fel de perfect pe cât l-a putut face timpul și practica. Legea este ca Liana Gigantică: ea cade pe capul fiecăruia și nimeni nu-i scapă; pedeapsa reglează toate conturile”.

Grăție legii sale, jungla este *organizată și disciplinată*; terenurile de vânătoare (adică proprietatea) sunt protejate; fiecare clan are identitatea sa bazată pe legătura de sânge. Legea junglei este o lege a *rațiunii*: „Legea junglei nu condamnă nimic fără motiv; a te opune rațiunii cum o face tigrul Shere Khan atacând oameni, este un act de nebunie, cea mai mare dezonoare care ar putea lovi un animal”; este o lege de *echitate, de libertate, democratică* pentru că ea nu se aplică decât după deliberarea clanului. Este apoi o *lege nescrisă*, născută din experiență, pragmatism; ea impune *munca*: toate animalele vânează (în loc de a-și spune „bună-ziuă” ele se salută cu „vânătoare bună”).

² *Mana* omenească este numită *mana tangata* care poate fi individuală sau colectivă. Alături de aceasta, în concepția lui R. LEHMANN, există *mana atua*, atribuită spiritelor și divinităților și, așa cum am arătat, *mana* animalelor, plantelor și lucrurilor neanimate (a se vedea G. GURVITCH, *La magie et le droit. Preface de François Terré*, Dalloz, 2004, p. 26-28).

S-a mai ridicat întrebarea dacă animalul este un subiect etic învestit cu drepturi, dar supus și la îndatoriri. S-a răspuns că, dacă ar fi așa, aceasta ar înțemeia capacitatea juridică ceea ce, desigur, ar fi de neconceput¹. Desigur, animalelor li se cuvine o protecție specială împotriva cruzimii oamenilor. Această protecție nu se face totuși pentru că ele ar fi subiecte de drept. Atunci când se edictează legi pentru protecția animalelor, omul este cel protejat în sensibilitatea sa; aceasta pentru că, în general, omul este compasional; el are dreptul la respectarea personalității sale morale. Or, cum s-a spus, pentru om „o protecție specială se impune pentru suferința cauzată sensibilității sale prin tratamente crude aplicate ființelor care participă alături de el la numeroasele mizerii și rarele bucurii ale vieții”². Nu mai puțin, această protecție izvoarăște și din îndatorirea pe care omul o are față de natură și, implicit, față de animale³.

Animalul este și o *ființă vie*, un lucru animat⁴. De aceea el trebuie protejat împotriva relelor tratamente. În acest sens, Legea nr. 60/2004 privind ratificarea Convenției europene pentru protecția animalelor de companie prevede în art. 3 că: „Nimeni nu trebuie să cauzeze în mod inutil durere, suferințe fizice sau psihice unui animal de companie”. *Animalul de companie* este orice animal deținut sau destinat să fie deținut de om, în special pe lângă casă, pentru agrement (de exemplu, este bine cunoscută fidelitatea câinelui); legiuitorul nu încurajează deținerea specimenelor din fauna sălbatică în calitate de animale de companie. Potrivit Legii nr. 205/2004 privind protecția animalelor, deținătorii de animale au obligația de a avea un comportament lipsit de brutalitate față de acestea, de a asigura condițiile elementare necesare scopului pentru care sunt crescute, precum și de a nu le părăsi sau izgoni (art. 4). Deținătorilor de animale le este interzis să aplice tratamente rele precum: lovirea, schingiuirea și alte asemenea cruzimi⁵. Ei au obligația de a trata un animal bolnav sau rănit⁶. *Animalele simt durerea* (să ne reîntoarcem, de pildă, la „Moartea căprioarei”⁷ a lui N. Labiș sau

¹ FR. TERRÉ, D. FENOUILLET, *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Dalloz, 1996, p. 13.

² E. PICARD, *op. și loc. cit.* Autorul considera necesară o organizare juridică în care animalul să fie în mod direct tratat ca subiect al unor drepturi, în loc de a fi indirect protejat prin respectarea unui drept al omului. Unii autori au mers mai departe susținând chiar o demnitate a animalelor și s-a propus o nouă împărțire a bunurilor în: animale, imobile și mobile sau în bunuri inerte și bunuri vii.

³ Pentru detalii, a se vedea O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Animalul în dreptul civil (I)*, în P.R. nr. 2/2005, p. 127-137; E. LUPAN, *Situația juridică a animalelor*, în *Dreptul* nr. 10-11/1991, p. 42-47.

⁴ În concepția vechiului cod ele erau privite ca *lucruri însuflețite*, corpuri care se pot transporta de la un loc la altul și care se mișcă de la sine (art. 473 C. civ. 1864).

⁵ În sensul legii, prin deținător de animale se înțelege proprietarul, persoana care deține cu orice titlu valabil, precum și orice persoană fizică sau juridică în îngrijirea căreia se află animalul (art. 2 din Legea nr. 205/2004).

⁶ Art. 7 din Legea nr. 60/2004 privind ratificarea Convenției europene pentru protecția animalelor de companie statuează: „Niciun animal de companie nu trebuie să fie dresat prin metode care ar putea prejudicia sănătatea sau bunăstarea animalului și în special nu trebuie forțat să-și depășească capacitatea naturală sau forța sa naturală ori utilizând mijloacele artificiale care provoacă răni sau dureri inutile”.

⁷ Unele instanțe au decis că trebuie indemnizată suferința de a pierde un animal iubit (un câine, un cal etc.); independent de prejudiciul material pe care-l antrenează moartea unui animal, aceasta poate fi, pentru proprietarul său, cauza unui prejudiciu de ordin subiectiv și afec-

la „Cântecul căței” ori „Vulpea” ale lui Esenin). Iubind animalele, iubim mai mult omul¹.

Animalelor apropiate omului legea le dă o atenție în plus. Deosebit de distincția nobiliară a pedigreeului, ele vor fi identificate, ceea ce înseamnă – cum s-a spus cu ironie – primul pas spre starea civilă². Pentru animalele sălbatice – cum s-a observat – dreptul este arbitru al vânătorii și al ecologiei³. Prin vânatoare se veghează la prezervarea speciilor⁴. Vânatoarea din zilele noastre nu mai trebuie privită ca un simplu sport, un agrement și cu atât mai puțin din punct de vedere economic; vânatoarea contemporană are o funcție preponderent utilă naturii și societății.

Uneori animalul poate fi și un pericol social (de exemplu, contaminarea cu gripă aviară). De aceea, legea stabilește măsuri sanitare de vaccinare și de tăiere; de altă parte, există măsuri de securitate publică împotriva animalelor periculoase și vagaboande (uneori mergându-se până la sterilizare sau, și mai grav, la eutanasiere). Prin aceasta nu este vorba despre o agresiune a omului împotriva animalelor, ci de o protecție a omului. Paradoxal, animalele sunt folosite și împotriva omului (de pildă, câinii de pază, de urmărire, de apărare) sau împotriva vânatului (câinii de vânatoare, bunăoară). Se cuvine însă să precizăm că, potrivit Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 55/2002 privind regimul de deținere al câinilor periculoși sau agresivi, neluarea măsurilor de prevenire a atacului canin sau organizarea de lupte între câini ori comercializarea câinilor de luptă și atac se pedepsește cu închisoarea⁵.

Animalul constituie în același timp o bogăție pentru societatea umană. Cel care aparține unui stăpân poate fi obiect de proprietate, adică, el poate fi vândut, împrumutat, închiriat, donat etc. Stăpânul animalului – mai puțin în cazul unor restricții – are

tiv, susceptibil de a da loc la o reparație (PH. MALAURIE, L. AYNÈS, PH. STOFFEL-MUNCK, *Drept civil. Obligațiile*, trad. DIANA DĂNIȚOR, Ed. Wolters Kluwer, București, 2010, p. 148, nota 82). Autorii se întreabă; dacă este așa, de ce un ecologist nu ar putea, de asemenea, să obțină reparația suferinței morale pe care o încearcă atunci când pierde copacul pe care-l iubea?

¹ Cu ocazia înființării în 1865 a Societății ruse de ocrotire a animalelor, F.M. Dostoievski spunea: „Învățând să aibă milă de un animal, țăranul va începe să aibă milă și de nevasta lui...” (*idem, Jurnal de scriitor*, I, Ed. Polirom, București, 2006, p. 201). Potrivit Coranului, voința lui Allah este de a respecta orice formă de viață: „Allah iartă de o sută de ori; dar milostivire maximă arată către cel care protejează pe cea mai mică dintre creaturi”.

² G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 11-e édition, Montchrestien, Paris, 2003, p. 406. Menționăm, cu titlu de exemplu, că A.G.V.P.S. are printre atribuții și „ținerea cărții de origine a câinilor de vânatoare și eliberarea atestatelor de origine” [art. 4 lit. j) din Statutul Asociației Generale a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi din România, publicat în M. Of. nr. 621 din 16 septembrie 2009].

³ Noul Cod civil stabilește în art. 941 alin. (2) că sunt lucruri fără stăpân bunurile, care prin natura lor, nu au proprietar precum animalele sălbatice, peștele și resursele acvatice vii din bazinele piscicole naturale (...).

⁴ „Fauna de interes cinegetic este resursă regenerabilă, bun public de interes național și internațional” (art. 2 din Legea vânătorii și protecției fondului cinegetic, Legea nr. 407/2006). „Exercitarea vânătorii se face în scopul asigurării echilibrului ecologic, ameliorării calității populației faunei de interes cinegetic, cercetării științifice, precum și în scop didactic sau recreativ-sportiv” (art. 3 din aceeași lege).

⁵ Pentru detalii, a se vedea S. BOGDAN, R. CIAUȘU, *Acte normative noi. Aspecte de drept penal în legătură cu Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 55/2002 privind regimul de deținere al câinilor periculoși sau agresivi*, în P.R. nr. 4/2003, Partea a VII-a, p. 283-294.

asupra lui un drept de uz, de folosință și de dispoziție; omul are asupra animalului o putere de dominare.

De altă parte, animalul poate fi – așa cum am arătat – obiect de agrement (de exemplu, un câine fidel, caii de curse etc.); poate fi apoi un mijloc de binefacere (de pildă, câinele unui nevăzător este o „proteză vie”) sau un mijloc de exploatare (boii, vacile, măgarii etc.) ori de consumație (prin carnea din măcelării). Uneori, cu riscul de a avea o viață mai scurtă, câinii sunt folosiți pentru depistarea drogurilor. În sfârșit, tot animalele au fost acelea care ne-au dat personajele moralizatoare din fabule și din desenele animate. Trăim o epocă în care animalul domestic devine „un fenomen de societate”¹.

Așa cum arătam cu alte ocazii, *de lege ferenda* se impune ca animalul să fie scos din categoria bunurilor, chiar dacă în concret ar urma regimul juridic al acestora. S-ar evidenția astfel o diferențiere între o ființă vie (animalul) și un lucru, iar obligația de protecție a sa ar fi mai eficientă. Lăsând animalele sub noțiunea de lucru – așa cum a făcut noul Cod civil – se poate ajunge la multiple consecințe care nu sunt în concordanță cu obligația omului de a proteja animalele. În timp ce alte legislații au renunțat la această concepție arhaică², noul Cod civil a menținut-o. S-a pierdut astfel o bună ocazie de europenizare în această materie.

1.9. Importanța dreptului persoanelor

Într-o societate din ce în ce mai științifică, mai automatizată și tot mai mediatizată, dar adesea dezumanizată, dreptul persoanelor constituie dovada certă a perenității condiției și înțietății umane, și totodată instrumentul principal al protecției sale.

Într-un sens larg, s-ar putea crede că dreptul persoanelor acoperă toate celelalte domenii ale dreptului, din moment ce persoana este „inima” tuturor activităților juridice. Proprietarul unui bun este întotdeauna o persoană; de asemenea, într-un contract există o legătură juridică între cel puțin două persoane; la fel în cazul răspunderii civile; căsătoria este o uniune legală între două persoane de sex diferit etc. Totuși, nu se poate admite că toate aceste domenii aparțin dreptului persoanelor³. De aceea, dreptul persoanelor se distinge și nu conține în el dreptul familiei (cu toate că întreține cu acesta legăturile cele mai apropiate), nu se confundă nici cu dreptul bunurilor și nici cu dreptul obligațiilor.

În primul rând, dreptul persoanelor sesizează individul în el însuși, văzut însă prin prisma juridicului⁴. El este un drept al individului considerat în el însuși, și nu în

¹ PH. MALAURIE, L. AYNÈS, PH. STOFFEL-MUNCK, *op. cit.*, p. 148.

² În concepția legii franceze din 6 ian. 1999 animalele nu sunt considerate lucruri, nici chiar corpuri; ele sunt totuși lucruri animate; prin § 90 lit. a) din BGB s-a statuat că animalele nu sunt lucruri, dar li se aplică normele referitoare la lucruri în măsura în care legea nu dispune altfel; în același sens dispune și § 285 lit. a) C. civ. austriac (ABGB); de asemenea, noul art. 614 lit. a) din Codul civil elvețian: „(1) *Les animaux ne sont pas des choses.* (2) *Sauf disposition contraire, les dispositions s'appliquant aux choses sont également valables pour les animaux.*”

³ În acest sens, s-a remarcat că: „dacă dreptul persoanelor ar înghiți celelalte ramuri ale dreptului, ar muri de gigantism” (TH. GARÉ, *op. cit.*, p. 3).

⁴ Legat de drept, J. CARBONNIER evoca noțiunea de *anti-drept* întrebându-se: în anumite momente nu poate să apară un drept pozitiv care să fie negația dreptului, adică un anti-drept? Nu s-a văzut uneori, în cursul istoriei, un drept demonic, într-un fel un drept care a fost ca o